

ELŐSZÓ

A hazai és nemzetközi kutatási eredmények tanúsága szerint a hétköznapi beszélők nyelvi tudatossága meglehetősen alacsony fokú. Ez azt jelenti, hogy a legtöbben nem tudatosan használják anyanyelvüket a mindennapokban, mert annak ellenére sincs róla explicit tudásuk, hogy a köznevelés során egy vagy közel egy tucat éven keresztül heti rendszerességgel tanultak róla. Legalábbis a Nemzeti alaptanterv és az arra épülő Kerettantervek szerint. A magyar nyelv és irodalom érettségi vizsga szóbeli részén pedig a magyar nyelvről szerzett lexikális tudásról is számot kell adni. Közismert azonban, hogy a „nyelvtanórák” a valóságban gyakran háttérbe szorulnak, elmaradnak, így a ténylegesen átadott tananyag a minimálisra csökken. A szakirodalom és a tapasztalatok azt is mutatják, hogy a különféle mértékben megszerzett lexikális tudáshoz ritkán társul önreflexió, és a beszélők általában legfeljebb mások nyelvhasználatára reflektálnak. Sokan előszeretettel javítanak ki másokat a preskriptív, egynormájú szemlélet jegyében, miközben nincsenek tisztában sem mások, sem saját nyelvhasználatuk mögöttes okaival és jellemzőivel. Miként a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya osztály-állásfoglalása is hangsúlyozza a Nemzeti alaptanterv és kerettantervei magyar nyelvre vonatkozó részeiről: „Normatív, előre meghatározott kategóriákkal és fogalmakkal dolgozik, elszakadva a kommunikációs gyakorlattól, a mindennapi nyelvi tevékenységtől. [...] Az így bemutatott nyelvhez a diákok kívülről viszonyulhatnak a nyelvtanórán, nem saját anyanyelv-tudásuk felől. A NAT nem épít a diákok saját anyanyelv-tudására, nem hozza működésbe a diákok nyelvi képességeit, alkotó kompetenciáit, nincs korosztályi ismeretekhez, nyelvi és szituációs élményekhez kapcsolva a normatív anyag. [...] Súlyosan korszerűtlen és hibás a nyelvváltozatok kezelése. [...] A nyelvi hátrány és annak kezelése nem fejlesztési elem.”¹

Az explicit tudás és az önreflexió hiánya gyakran vezet félreértésekhez a mindennapi kommunikáció során, ezért a fejlesztése mindenki számára előnyökkel járna, a (leendő) pedagógusok számára pedig voltaképpen elengedhetetlen. Hiszen ők azok, akik az ezirányú fejlesztésért felelnek saját tanítványaik körében. Ezt a fajta feladatot azonban csak akkor tudják elvégezni, ha képesek saját nyelvhasználatuk folyamatos monitorozására, ha tudatosan bánnak saját anyanyelvükkel, reflektálva annak számos szempont révén variálódó sokféleségére. Mindez hagyományosan része a magyartanárok képzésének, ám az óvodapedagógusok és tanítók, valamint a magyar mint idegen, illetve származási nyelvet tanító nyelvoktatók képzésében ez már nem egyértelműen jelenik meg, holott az ő felkészítésükben és későbbi munkavégzésükben is legalább ekkora jelentőséggel bírna.

¹ <https://mta.hu/i-osztaly/osztaly-allasfoglalas-a-nemzeti-alaptanterv-es-kerettantervei-magyar-nyelvre-vonatkozó-reszeirol-110527>

Ezért a Pannon Egyetem Humántudományi Karán több, fent említett pedagógus-, illetve bölcsészképzési szak modelltervébe is beillesztettünk olyan kurzust, amely a hallgatók anyanyelvi készségeinek és nyelvi tudatosságának a fejlesztését célozza. Ezek egyúttal a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság Képzési és Kimeneti Követelményrendszere (a továbbiakban KKK) erre vonatkozó elvárásaira is válasszal szolgálnak. A kurzusok célja a hallgatók különféle nyelvi és kommunikációs készségeinek a fejlesztése, nevezetesen nyelvi tudatosságuk, azaz az általuk használt nyelvekkel és nyelvváltozatokkal kapcsolatos explicit tudásuk fejlesztése, különös tekintettel a nyelvi változatosságra (területi és társadalmi szempontból egyaránt), a kettősnyelvűséggel és nyelvváltozati kódváltással kapcsolatos tudásuk, továbbá szakmai és tantermi kommunikációs készségük, szövegértési készségük fejlesztése. A kurzus a következő témákat fedi le: A nyelvi diverzitás – társadalmi és területi változatok; Kettősnyelvűség és nyelvváltozati kódváltás; A metanyelvi tudatosság és fejlesztése; A szociolingvisztikai szemlélet az anyanyelvi nevelésben; A nyelvi tolerancia; Tantermi kommunikáció; A tanulástámogató kommunikáció fejlesztése; Élményalapú anyanyelvi nevelés. A felsorolás elején írt témák feldolgozása különös jelentőségű vidéki felsőoktatási és pedagógusképző intézmények hallgatói esetén, akik döntő része maga is bír regionális nyelvi háttérrel, és a régióban munkát vállalva ugyanez igaz lesz tanítványaikra, nevelteikre is.

A KKK elvárásaihoz illeszkedve a hallgatók a kurzus teljesítésével megismerik leendő munkájuk társadalmi-történeti összefüggéseit és jelentőségét, tájékozottakká válnak az irányadó nemzeti és európai értékek körében, valamint megismerik a tanulási, nevelési környezet szerepét, az inkluzív nevelés lehetőségeit és módszereit. Kritikusan és több nézőpontot mérlegelve képesek lesznek elemezni a nyelvnek a magyar és az európai identitás konstrukciói, valamint a különböző kultúrák és a köztük lévő kapcsolatok kialakításában, fenntartásában és formálásában betöltött szerepét. Képesek lesznek a tanulás és a tanítás kritikai és vizsgálódó megközelítéseinek alkalmazására (így például a kooperációra, a partnerekkel való információcserére, különböző megközelítések kritikai elemzésére, reflektív gyakorlatokra, osztálytermi kutatásokra). A nevelési, fejlesztési célokat, feladatokat, tartalmakat képesek lesznek a gyerekek személyiségére, szociokulturális környezetének főbb jellemzőire tekintettel, differenciáltan tervezni, változatos, egyénre szabott értékelési módszereket használni, amelyekkel elősegíti a gyermek önértékelési képességének alakulását.

A kurzus célja továbbá, hogy a hallgatók interkulturális ismereteket szerezzenek, amelyek birtokában elkötelezettek lesznek a nyelvi és kulturális sokszínűségből fakadó pozitív értékek közvetítése mellett. Törekcszenek, sőt igényük lesz az önreflexióra és arra, hogy szakterületük legújabb eredményeit saját fejlődésük szolgálatába állítsa. Pedagógusi, oktatói tevékenységük során inkluzív, befogadó szemléletet képviselnek, törekcszenek a családok kulturális hagyományainak tiszteletben tartására, és általában véve elkötelezettek lesznek a különböző szociokulturális környezetből érkező, a sajátos nevelési igényű, illetve a fogyatékos gyerekek közösségbe

történi beilleszkedésének támogatása iránt. Igényük lesz arra, hogy mind saját tevékenységüket, mind a nevelési folyamatot több szempontból is tudják elemezni, értékelni. A kurzus segít abban, hogy a hallgatókat kritikus tudatosság jellemezze szakmájukhoz kapcsolódó kérdésekben, valamint abban, hogy tudatosan reflektáljanak saját történeti és kulturális beágyazottságukra. A tanultak révén felelősséggel vesznek részt intézményükben a harmonikus, támogató légkör kialakításában, sőt felelősséget vállalnak a társadalmi kohézió erősítéséért, a kulturális hagyományok ápolásáért, a kultúrák közötti megértés és kommunikáció elősegítéséért.

A jelen munka a szerző tízéves köznevelési és másfél évtizedes felsőoktatási tapasztalatai alapján készült, bízva abban, hogy nemcsak a pedagógusjelölt hallgatók képzéséhez, hanem későbbi munkájukhoz is hasznos segédletként fog szolgálni. A kiadvány elsősorban gyakorlati segítséget nyújt ahhoz, hogy a hallgatók élményszerűen, (ön)reflexióra nevelve és szoktatva sajátítsák el a nyelvi tudatosság fejlesztésére irányuló kurzus(ok) során feldolgozandó kötelező és ajánlott szakirodalom tartalmát. Ezen túl pedig a szerző korábban, különféle dolgozatokban publikált feladatainak, tanítási ötleteinek gyűjteményét is tartalmazza. Ezek szintén a(z) anya nyelvi sokszínűség és a nyelvi-nyelvjárási tudatosság fejlesztését célozzák meg változatos munkaformákkal és módszerekkel, számos anyanyelvi témakörhöz és akár más tantárgyak témaköreire is kapcsolódva, különféle korosztályok tagjai számára. A kiadványt a szerző 22 ismeretterjesztő jellegű írása és egy, a nyelvi toleranciát tanító mese zárja, amelyek különféle, nem tudományos folyóiratokban, magazinokban, újságokban jelentek meg az elmúlt évek során nem nyelvész végzettségű felnőttek, illetve kisiskolások számára. Ezek szintén felhasználhatók példaként az ilyen műfajú írások gyakorlásához, és akár tanórai vagy házi feladatok alapjául is szolgálhatnak a kiadványt forgató olvasók későbbi munkája során.

Köszönöm valamennyi középiskolás és egyetemi tanítványomnak, hogy ihletet és motivációt adtak és adnak a közös munka során, és hogy nyitottak voltak a feladatok kipróbálására. Hálásan köszönöm lektoraimnak, Kocsis Zsuzsannának és Szabó T. Annamáriának a kézirat értő, precíz, jószándékú, de szigorú bírálatát és hasznos észrevételeiket. Köszönöm a Tinta Könyvkiadó munkatársainak, Kiss Bernadettnek és Heiszer Erikának a kézirat minden részletre kiterjedő gondozását. Köszönöm minden tanáromnak és oktatómnak, akik elindítottak a pályán, és azoknak a közelebbi és távolabbi kollégáimnak, akik példája és a velük folytatott együttműködés újabb és újabb közös munkákra ösztönöz.

Veszprém, 2024. október 14.

Parapatics Andrea